

แนวคิดและความเชื่อในการสร้างพระเครื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน^{*}
CONCEPT AND BELIEF IN CREATING BUDDHIST AMULETS FROM THE PAST TO
THE PRESENT

^[1]ศุภลิลี รัตตะคุ Supasinee Rattacu ^[2]ภัทธิดา แรงทน Phatthida Raengthon

^[3]ฟูไทย วันหากิจ PhuThai Wanhakich

^{[1][2]}ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI DCI Buddhist Studies Center, Thailand

^[3]มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร Phranakhon Rajabhat University, Thailand

Corresponding Author E-mail: punorway@gmail.com

Article Received: October 08, 2022, Revised: December 06, 2022, Accepted: December 06, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอแนวคิดและความเชื่อในการสร้างพระเครื่องตั้งแต่เริ่มสร้างในอดีตจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน โดยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก เอกสาร ตำรา งานวิจัย และทางสื่อออนไลน์ พบว่า พระเครื่องถือกำเนิดมาจากพระพิมพ์ในประเทศอินเดีย แล้วจึงได้เผยแพร่มายังสุวรรณภูมิ มีการสร้างและสืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่นิยมสร้างกันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า แนวคิดและความเชื่อในการสร้างพระเครื่องมีอยู่ 4 ด้านหลัก คือ

- 1) ยุคแรกสร้างเป็นที่ระลึกในการจาริกแสวงบุญที่สังเวชนียสถานและเป็นการสักการะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- 2) ยุคต่อมาเป็นการเผยแพร่และสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา บำเพ็ญกุศลส่วนตนและอุทิศกุศลแก่ผู้อื่น
- 3) ยุคเกิดภัยพิบัติ ทั้งจากภัยสงคราม โรคภัยระบาด ความยากจน ชาวบ้านเกิดความทุกข์ทั้งกายและใจ ต่างแสวงหาที่พึ่ง จึงเกิดแนวคิดการสร้างเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในลักษณะเดียวกับเครื่องรางของขลัง แนวคิดนี้เริ่มมีการปลุกเสก เวทย์มนต์ คาถาอาคม บรรจุลงในพระเครื่อง เพื่อหวังผลทางด้านพุทธคุณ และ
- 4) ยุคปัจจุบัน ส่วนใหญ่สร้างเพื่อนำไปใช้งานตามวัตถุประสงค์ เช่น พระของขวัญมอบให้แก่ผู้ที่ช่วยเหลือ หนุนนำรุ่งพระพุทธศาสนาไว้ระลึกรู้ถึงบุญ หรือสร้างไว้สำหรับนำไปสักการะบูชา ถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอริยสงฆ์ที่ประชาชนเลื่อมใสศรัทธา มักจะสร้างจำนวนจำกัด นานวันเข้าจึงกลายเป็นของหายาก นำไปสู่การแสวงหา แลกเปลี่ยน ซื้อขาย พระเครื่องจึงกลายเป็นของสะสมที่มีคุณค่าสูงต่อจิตใจและมูลค่าสูงขึ้นตามกาลเวลา

คำสำคัญ : แนวคิด, ความเชื่อ, พระเครื่อง

^{*}บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตศึกษา ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI อำเภอ บางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ABSTRACT

This article presents the concept and belief in creating Buddhist amulets. By studying and analyzing data from Tripitaka scriptures, documents, textbooks, research and online media, it is evident that Buddhist amulet were originated from the Votive Tablet in India. The practice of making Votive Tablet therefore, started in India and spread widely and popularly into Suvarnabhumi area until now a day. Most of them are made in Thailand.

From the analytical study, it was found that the concept and belief in the creation of Buddhist amulets consists of 4 main purposes: 1) the first period, Buddhist amulets were created as a memorial for pilgrimage at the 4 major centers of Buddhism to pay respects to the Lord Buddha. 2) The later period, Buddhist amulets were made to help disseminate and promote adoption of Buddhism as a religion as well as to make personal merit and dedicated merit to those who had passed away. 3) During the era of disasters from war, epidemic disease, poverty, sluggish economy, Buddhist amulets were created and distributed to help people mentally cope with the hardship of the time. Consequently, Buddhist amulet began to be consecrated with magic and spells, “packing” the Lord Buddha’s power into a votive tablet so that it may have the power to protect the holders. 4) Today, Buddhist amulets are made for special occasions or purposes of the creator, for example, as a gift to donors, or to create a replica of expert monks who are revered by the people for worship. Usually, Buddhist amulets are made in limited quantity.

Keywords: Concept, Belief, Buddhist Amulet

บทนำ

พระเครื่องมีความผูกพันกับวิถีชีวิตชาวไทยพุทธมาอย่างยาวนาน ก่อนออกจากบ้านไปทำมาหาเลี้ยงชีพ ชาวไทยพุทธต้องไหว้พระขอพร หรืออาราธนาพระเครื่องประจำตัวให้ปกป้องคุ้มครอง แคล้วคลาดปลอดภัย ดลบันดาลนำพาความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ชีวิต พระเครื่องจึงถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำกายของชาวไทย และเป็นสัญลักษณ์ของชาวพุทธโดยปริยาย การสำรวจความนิยมในการเช่าบูชาพระเครื่อง (กิตติ ภิบุญ, 2561) พบว่า ผู้ที่เช่าบูชาส่วนใหญ่มีความศรัทธาต้องการเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีความเชื่อในพุทธคุณ ต้องการหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครองให้แคล้วคลาดปลอดภัย ช่วยในเรื่องทำมาหาเลี้ยงชีพ ค้าขาย เจริญรุ่งเรือง หรือบางท่านมีความชื่นชอบในความงามด้านพุทธศิลป์ของพระเครื่อง บางท่านเช่าบูชาไว้เนื่องด้วยความเคารพศรัทธาในพระเกจิอาจารย์ผู้สร้าง นอกจากนี้มีการสำรวจพบว่า ปัจจัยที่ตัดสินใจซื้อหรือเช่าพระเครื่อง (อภิวัน จันตะนี, 2559) คือ ความเก่าแก่หายากของพระเครื่อง ความเป็นพระเครื่องแท้ สภาพความสมบูรณ์ของพระเครื่อง ตำนาน และความเชื่อในแง่ของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ จะเห็นได้ว่า แม้ในยุคปัจจุบันที่มีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิทยาการแขนงต่างๆ พัฒนารุดหน้าไปมาก แต่พระเครื่องยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธในเมืองไทยมีเสื่อมคลาย กระทั่งมีธุรกิจเกี่ยวกับพระเครื่องไปทั่วประเทศ เช่น ตลาดพระเครื่อง ร้านทำกรอบพระ ฯลฯ ปรากฏการณ์เช่นนี้ส่งผลให้ผู้เขียนมีข้อสงสัยอย่าง

ยิ่งว่า พระเครื่องที่แพร่หลายในประเทศไทยนั้น เป็นภาพสะท้อนถึงความเชื่อหมายของชาวพุทธ หรือเป็นการบ่งบอกถึงความเจริญงอกงามของพระพุทธศาสนาที่ยิ่งยงศรัทธาเลื่อมใสของประชาชนชาวไทย

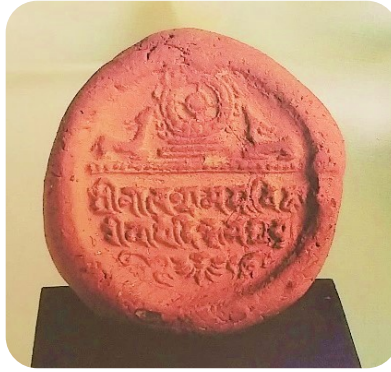
บทความนี้จึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและความเชื่อในการสร้างพระเครื่องตั้งแต่อดีต นับตั้งแต่มีการเริ่มสร้างจนถึงยุคปัจจุบันว่า ในแต่ละช่วงสมัยนั้น มีแนวคิดและความเชื่อในการสร้างพระเครื่องอย่างไร โดยได้ทำการศึกษาข้อมูลในคัมภีร์พระไตรปิฎก เอกสาร ตำราด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา พุทธศิลป์ บทความวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงแนวคิดและความเชื่อของคนยุคปัจจุบันที่แสดงออกผ่านช่องทางสื่อออนไลน์ ซึ่งในแต่ละยุคสมัยมีบริบททางสังคมที่แตกต่างกันไป มีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์หลากหลาย สิ่งเหล่านี้อาจเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อแนวคิดและความเชื่อในการสร้างพระเครื่อง และการถ่ายทอดความเชื่อความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่นมาจวบจนปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของการสร้างพระเครื่อง

“พระเครื่อง” ในประเทศไทยมีพัฒนาการมาจาก “พระพิมพ์” หมายถึง พระพุทธรูป หรือรูปเคารพในพระพุทธศาสนา มีขนาดเล็กสร้างขึ้นตามแบบแม่พิมพ์ด้วยมวลสารและวัสดุต่างๆ พระเครื่องในยุคแรกมีการพบก่อนยุครัตนโกสินทร์ ล้วนชุดพบจากกรุโบราณพร้อมด้วยแม่พิมพ์ พบว่ามีการผลิตจำนวนมาก หลากหลายรูปแบบทั้งพิมพ์เล็ก พิมพ์ใหญ่ หลักฐานทางโบราณคดีของไทยพบว่า เริ่มมีมาตั้งแต่ยุคทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี หรืออยุธยา มาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมีวิวัฒนาการมาจนถึงยุคปัจจุบันที่มีเทคโนโลยีการผลิตเข้ามา ทำให้มีรูปแบบการจัดสร้างที่หลากหลาย “พระพิมพ์ได้ถูกกำหนดให้เป็นพระเครื่องในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) ในสมัยก่อนคนไทยยังไม่นิยมเอาพระเข้าบ้าน เพราะถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ นิยมเก็บไว้ที่วัด แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป ได้มีการรับวัฒนธรรมทางตะวันตก และนำเทคโนโลยีการผลิตเหรียญกษาปณ์เข้ามา การผลิตตราสัญลักษณ์ต่างๆ แบบชาวตะวันตก ประกอบกับพบการแตกกรุจำนวนมาก ค่านิยมของผู้คนในสังคมไทยเริ่มเปลี่ยนไป จึงเกิดปรากฏการณ์พระเครื่องขึ้นชัดเจนตั้งแต่นั้นมา นอกจากนี้ สื่อหลายสำนักได้ออกข่าวเกี่ยวกับพระเครื่อง เกจิอาจารย์เป็นระยะๆ ทำให้พระเครื่องเป็นที่สนใจของสังคมมากยิ่งขึ้น เกิดกระแสความนิยมในการเช่าบูชาและสะสมพระเครื่องกันอย่างครึกโครม จวบจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน

1. กำเนิดพระพิมพ์

เชื่อกันว่า พระพิมพ์ มีผู้คิดสร้างขึ้นตั้งแต่พระพุทธศาสนายุคต้น ภายหลังจากพระบรมศาสดาเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วไม่นานนัก ได้มีการเดินทางจาริกแสวงบุญยังอัฐมมหาสถาน อันเป็นสถานที่สำคัญที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับ 8 แห่ง ได้แก่ 1) สถานที่ประสูติ ปาลุมพินีวัน เมืองกบิลพัสดุ์ 2) สถานที่ตรัสรู้ คุ้งไม้โพธิ์ เมืองพุทธคยา 3) สถานที่แสดงปฐมเทศนา ปาอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี 4) สถานที่โปรดพญาวานร ปาปาลีโลยก เมืองเวสาลี 5) สถานที่ทรมานชังนาฬาคีรี เมืองราชคฤห์ 6) สถานที่แสดงยมกปาฏิหาริย์ เมืองสาวัตถี 7) สถานที่เสด็จลงจากดาวดึงส์ เมืองสังกัสสะ และ 8) สถานที่ดับขันธปรินิพพาน สาละวันทยาน เมืองกุสินารา โดยมีภาพตัวอย่างพระพิมพ์โบราณดังนี้

ภาพที่ 1 ดินเผารูปธรรมจักรกับกวางหมอบ มีคาถากำกับอยู่เบื้องล่าง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้มาจากประเทศอินเดีย (กรมศิลปากร, 2564)

ภาพที่ 2 พระพิมพ์พุทธคยา ประเทศอินเดียจัดแสดงที่ The metropolitan museum of art, New York. (The metropolitan museum of art, 2022)

พุทธศาสนิกชนที่ไปแสวงบุญมีความประสงค์จะได้วัตถุไว้เป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธองค์ และเพื่อไว้สำหรับสักการบูชา จึงเกิดการพิมพ์รูปจำลองขึ้นด้วยวัสดุต่างๆ โดยในระยะแรกทำตามแบบปูนยีสถานอันเป็นที่แพร่หลาย ณ สถานที่แห่งนั้น อาทิ พระพุทธรูปแทนสถานที่ประสูติ พระมหาโพธิ์บัลลังก์แทนสถานที่ตรัสรู้ เสาธรรมจักรและกวางหมอบแทนสถานที่แสดงปฐมเทศนา (ภาพที่ 1) และพระสถูปเจดีย์แทนสถานที่ปรินิพพาน ต่อมาได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมชาวกรีกที่หันมานับถือพระพุทธศาสนา ได้เกิดความนิยมสร้างรูปองค์พระปฏิมาจึงได้มีการสร้างเป็นพระพิมพ์ (ภาพที่ 2) พระพุทธรูปปางต่างๆ ควบคู่ไปกับการสร้างรูปสัญลักษณ์ทางศาสนาไว้เป็นที่ระลึกถึง และเพื่อแสดงความเคารพสักการะบูชาถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบมา (กรมศิลปากร, 2564)

2. พระพิมพ์ในประเทศไทย

ในบรรดาประเทศที่พระพุทธศาสนาได้แผ่ไปถึงนั้น อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีประเทศใดในโลกนิยมสร้างพระพิมพ์กันแพร่หลายอย่างเช่นประเทศไทยเราในขณะนี้ แม้แต่ในประเทศอินเดียที่เป็นแหล่งกำเนิดพระพุทธศาสนา นักโบราณคดีได้สันนิษฐานว่า แรกเริ่มเมื่อคลื่นพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายจากอินเดียเข้ามายังดินแดนสุวรรณภูมิ ภูมิภาคพร้อมด้วยช่างพุทธศิลป์เข้ามาประกาศพระพุทธศาสนาโดยได้รับการอุปถัมภ์จาก

กษัตริย์แคว้นต่างๆ ในสุวรรณภูมิ ได้นำพระพุทธรูปขนาดเล็กเข้ามาและใช้เป็นอุปกรณ์สำคัญสำหรับช่วยในการประกาศศาสนาด้วย ประเพณีการสร้างพระพิมพ์ จึงได้ถูกนำมาเผยแพร่ในดินแดนประเทศไทยด้วยเช่นกัน (จิตร บัวบุศย์, 2514)

พระพิมพ์ยุคแรกในประเทศไทยสร้างขึ้นด้วยฝีมือช่างชาวอินเดีย จึงมีลักษณะทางศิลปกรรม คล้ายคลึงกับอินเดีย ต่อมาชาวพื้นเมืองได้สร้างขึ้นตามรูปแบบศิลปวัฒนธรรมผสมผสานแนวคิดและความเชื่อท้องถิ่นของตนเอง พระพิมพ์ในประเทศไทยจึงมีวิวัฒนาการเรื่อยมาอาจแบ่งได้ตามยุคสมัย ดังนี้

2.1 พระพิมพ์แบบทวารวดี จัดเป็นพระพิมพ์เก่าที่สุดในประเทศไทย มีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11 ถึง 16 มีศูนย์กลางความเจริญอยู่บริเวณภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่สร้างขึ้นตามความเชื่อในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทดั้งเดิมที่ใช้คัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤต นิยมสร้างพระพิมพ์ด้วยดินเผา จารึกคาถา ความว่า

“เย ธมมา เหตุปฏภาวา เตสํ เหตุ ตถาคโต (อาห)

เตสยจ โย นิโรธ จ เอวံ วาที มหาสมะโน”

แปลว่า “ธรรมทั้งหลายมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตได้ตรัสถึงเหตุเหล่านั้น เมื่อสิ้นเหตุเหล่านั้นจึงจักดับทุกข์ได้ พระมหาสมณมีวาทีตรัสสอนเช่นนี้เสมอ”

ภาพที่ 3 พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดี แสดงภาพพุทธประวัติตอนมหาปาฏิหาริย์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี (กรมศิลปากร, 2564)

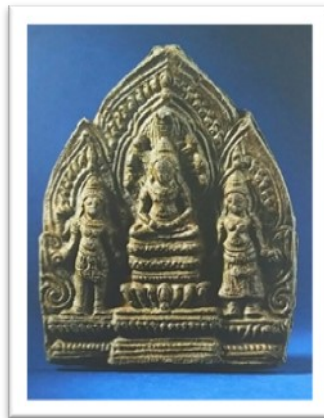
ใจความแห่งพระคทาซึ่งมีเพียง 4 บาทนั้น นับถือกันว่าเป็นหัวใจพุทธศาสนา คือ อริยสัจ เป็นคำวิเศษที่ทำให้คนนอกศาสนาเปลี่ยนมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาได้ ใจความแห่งคทานี้เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าได้อัครสาวกทั้ง 2 คือ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะจึงนับถือกันเป็นสัมฤทธิ์มณฑในการเปลี่ยนความเชื่อของคนนอกพระพุทธศาสนาให้หันมานับถือ ฉะนั้นคทาบทนี้จึงเหมาะแก่การจารึกบนพระพิมพ์ (ภาพที่ 1) เพื่อประกาศพุทธวิจจนะออกไป แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดการสร้างพระพิมพ์เพื่อเผยแพร่และสืบทอดพระพุทธศาสนา (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2556)

2.2 พระพิมพ์แบบศรีวิชัย เจริญรุ่งเรืองบริเวณคาบสมุทรมลายู ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-18 ส่วนใหญ่สร้างด้วยดินดิบ พิมพ์เป็นรูปพระโพธิสัตว์ พระพุทธรูปและพระสฤป จารึกคาถา เย ธัมมา ฯ เป็นภาษาสันสกฤต เขียนด้วยอักษรเทวนาครีที่ใช้อยู่ในอินเดียฝ่ายเหนือ ตามประเพณีของฝ่ายมหายาน เมื่อพระเถรอาจารย์ซึ่งเป็นที่นับถือถึงแก่มรณภาพ หลังฌาปนกิจศพแล้ว ได้นำเอาอัฐิธาตุมาโขลกผสมเข้ากับดิน แล้วจึงกดลงในแม่พิมพ์ไม่เผาซ้ำอีก นิยมพิมพ์เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าขนานสองข้างด้วยพระโพธิสัตว์ บางพิมพ์ แสดงภาพพระโพธิสัตว์องค์เดียวใส่ไว้ตามถ้ำ ทั้งนี้เพื่อปรารถนาประโยชน์ของผู้มรณภาพ หรือสร้างเป็นจำนวน

มากเพื่ออุทิศบุญ และการฝึกกรรมฐานตามแบบมหายาน พระพิมพ์แบบศรีวิชัยมักพบตามถ้ำในแถบภาคใต้ของไทย (กรมศิลปากร, 2564)

ภาพที่ 4 พระพิมพ์ดินดิบสมัยศรีวิชัย แสดงภาพพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาทขวาข้างด้วยพระโพธิสัตว์ทั้งสองด้าน จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ถลาง (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ถลาง ภูเก็ต, 2565)

ภาพที่ 5 พระพิมพ์สมัยลพบุรี แสดงรูปเคารพสามองค์ ในพุทธศาสนามหายาน นิกายวัชรยานตันตระ ประกอบด้วยพระพุทธรูปปางสมาธิปกครองอยู่กึ่งกลาง ขนาบข้างด้วยพระโพธิสัตว์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (กรมศิลปากร, 2564)

2.3 พระพิมพ์แบบลพบุรี คือพระพิมพ์แบบเขมรในประเทศไทย ได้รับอิทธิพลแนวคิดมาจาก พระพุทธศาสนามหายานเป็นส่วนใหญ่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-20 ในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงสถาปนาพุทธศาสนานิกายวัชรยานตันตระเป็นศาสนาประจำรัฐ คติความเชื่อเหล่านั้นจึงได้แพร่เข้ามาอย่างกว้างขวาง ในบริเวณภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย พุทธศิลป์ในช่วงสมัยนั้นมักแสดงภาพ พระพุทธรูปทรงเครื่อง หรือพระพุทธรูปกับพระโพธิสัตว์รวมอยู่ในแผ่นเดียวกัน พระพิมพ์แสดงรูปเคารพสูงสุด 3 องค์ในนิกายวัชรยาน ประกอบด้วยพระพุทธรูปปางสมาธิปกครองอยู่กึ่งกลาง หมายถึงพระอาทิพุทธเจ้า หรือ พระศากยมุนี ด้านขวาเป็นรูปพระอวโลกิเตศวร สัญลักษณ์ของความกรุณา ด้านซ้ายรูปพระนางปรัชญาปารมิตา มารดาของพระพุทธเจ้าเป็นสัญลักษณ์ของปัญญาหรือความรู้ สร้างตามแนวคิดและความเชื่อว่าการรวมตัวกันของความกรุณาและปัญญาสามารถนำไปสู่การหลุดพ้น หรือมหาสุข สร้างขึ้นเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา แหล่งที่พบ ได้แก่ พุทธสถานที่สร้างขึ้นตามแบบศิลปะเขมรในประเทศไทย เช่น ปราสาทหินพิ

มาย จังหวัดนครราชสีมา วัดราชบูรณะ วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดปิ่น จังหวัดลพบุรี พระปรางค์ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2564)

ภาพที่ 6 พระพิมพ์แผงปางมารวิชัย 28 องค์ (พระเชียงแสนชาวแปด) จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน (กรมศิลปากร, 2564)

2.4 พระพิมพ์แบบหริภุญชัย-ล้านนา กำหนดอายุช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-25 อาณาจักรหริภุญชัยเจริญขึ้นในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง บริเวณแอ่งเชียงใหม่ มีศูนย์กลางอยู่บริเวณจังหวัดลำพูนปัจจุบันได้รับแบบแผนวัฒนธรรมเนื่องในศาสนาพุทธแบบเถรวาท สืบมาจากวัฒนธรรมทวารวดีภาคกลางของไทย ต่อมาภายหลังพญามังรายได้ผนวกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นโยนก เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 19 จึงกลายเป็นอาณาจักรล้านนา พระพิมพ์ในยุคต้นสร้างตามแบบศิลปะทวารวดี นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิประทับบนดอกบัวแวดล้อมด้วยเครื่องสูง ซึ่งแสดงลักษณะเฉพาะแบบหริภุญชัย คือพระพิมพ์พระพุทธรูปเจ้าประทับขัดสมาธิเพชรภายใต้โพธิพฤกษ์ หมายถึง พุทธประวัติเมื่อพระพุทธรูปเจ้าทรงตรัสรู้สูตรสัมมาสัมโพธิญาณใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ นับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุดในพุทธประวัติที่เปลี่ยนผ่านสภาวะโลกียะของเจ้าชายสิทธัตถะไปสู่สภาวะโลกุตระของพระพุทธรูปเจ้า ในท้องถิ่นเรียกว่า พระรอด พระคง พระบาง พระเปิม เป็นต้น

2.5 พระพิมพ์แบบสุโขทัย เจริญขึ้นบริเวณภาคเหนือตอนล่าง พุทธศตวรรษที่ 19-20 สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ นิยมทำด้วยดินเผาหรือหล่อด้วยชิน พระพิมพ์ที่เป็นแบบเฉพาะของสุโขทัยทำเป็นพระพุทธรูปเดี่ยว เรียบง่าย รายละเอียดน้อย โดยมากจะสร้างปางมารวิชัย ปางสมาธิและปางลีลา พระลือนั้นแสดงลักษณะเฉพาะของศิลปะสุโขทัยอยู่ในกรอบทรงกลีบบัวยาวรี มีลักษณะสำคัญคือแสดงการก้าวเดินโดยยกส้นพระบาทข้างหนึ่งแล้วถอยน้ำหนกลงเต็มพระบาทอีกข้างหนึ่ง เอี้ยวพระองค์เล็กน้อย แสดงอาการเคลื่อนไหวอย่างมีชีวิตชีวา ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะลังกา ถือกันว่าศิลปกรรมแบบนี้มีความงดงามมากกว่าสมัยอื่น อาจเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติเมื่อเสด็จลีลาลงจากดาวดึงส์หรือแสดงยมกปาฏิหาริย์จรงกรมเหนือคันทามพพุทธรูปเรียกว่า “พระเจ้าจรงกรม” แหล่งสำคัญ พบในเขตจังหวัดสุโขทัย กำแพงเพชร พิษณุโลก อุตรดิตถ์ พิจิตร เพชรบูรณ์ (กรมศิลปากร, 2564)

ภาพที่ 7 พระพิมพ์ลีลาสุโขทัย จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร (กรมศิลปากร, 2564)

2.6 พระพิมพ์แบบอยุธยา มีพัฒนาการต่อเนื่องในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นเวลากว่า 400 ปี ศิลปกรรมอยุธยาจึงได้รับกระแสอิทธิพลจากวัฒนธรรมหลายแหล่งที่เจริญขึ้นก่อนหน้านี้และแหล่งวัฒนธรรมใกล้เคียง ผสมผสานจนกลายเป็นลักษณะของตนเอง พระพิมพ์แบบอยุธยาจึงมีลักษณะค่อนข้างหลากหลาย

พระพิมพ์สมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 19-20) ได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจากศิลปะพุกาม ลพบุรี ล้านนา และสุโขทัย เกือบทั้งหมดหล่อด้วยชิน มักทำเป็นพระพุทธรูปประทับในซุ้มเรือนแก้ว ภายใต้โพธิพฤกษ์ แสดงอิริยาบถต่างๆ คือ นั่ง เดิน ยืน นอน แหล่งสำคัญได้แก่ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดชุมนุชสงฆ์ วัดการ้อง สุพรรณบุรี วัดท่ากระดาน กาญจนบุรี เป็นต้น

พระพิมพ์สมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ 21-22) แสดงศิลปะแบบอยุธยาอย่างแท้จริง สร้างด้วยวัสดุต่างๆ กัน บางครั้งหล่อด้วยโลหะประเภทชิน เช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทำเป็นพระพิมพ์ภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ และพระพิมพ์แผงพระพุทธรูป 500 พระองค์ พระพิมพ์ประเภทเนื้อผง เช่น พระพิมพ์พระพุทธรูปปางมารวิชัยเคลือบ วัดใหญ่ชัยมงคล พระนครศรีอยุธยา พระพิมพ์เนื้อดิน เช่น พระพิมพ์พระพุทธรูปสองหน้า วัดจุฬามณี พินธุโลก เป็นต้น

พระพิมพ์สมัยอยุธยาตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 23 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24) นิยมทำพระพิมพ์พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ และพระพุทธรูปปางประจำวัน ประทับในซุ้มเรือนแก้ว มีรายละเอียดประณีตงดงาม สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นบูชาตามพิธีทักษาทางโหราศาสตร์ แหล่งสำคัญได้แก่ พระราชวังโบราณมณฑล กรุงเทพมหานคร กรุวัดเชิงท่า นนทบุรี เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2564)

2.7 พระพิมพ์แบบรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ 24 ถึงปัจจุบัน มีรูปแบบสืบต่อเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย นิยมทำพระพิมพ์พระพุทธรูปประจำวัน พระพุทธรูปปางต่างๆ และพระสาวก ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ นิยมสร้างสำหรับสักการบูชาหรือบรรจุไว้ในสถูปเจดีย์เป็นการบุญสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาตามความเชื่อแบบโบราณ เช่น พระพิมพ์กรุวัดโมลีโลกยาราม (วัดท้ายตลาด) วัดราชสิทธิาราม (วัดพลับ) วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) วัดชนะสงคราม (วัดทองป) วัดจันทารามวรวิหาร (วัดกลางตลาดพลู) กรุงเทพมหานคร

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 แนวคิดในการสร้างพระพิมพ์เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นการสร้างพระเครื่องราง หรือวัตถุมงคลเพื่อแจกจ่ายให้แก่ผู้นับถือศรัทธา สำหรับป้องกันอันตราย หรืออำนวยการโชคลาภ นิยมสร้างพระพิมพ์ พระควัมปติ พระปิดทวาร พระกริ่ง (พระไภษัชยคุรุ) พระกัจจายนะ พระสิวลี พระพิมพ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดในยุคนี้ สร้างขึ้นโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ โต พรหมรังษี วัดระฆังโฆสิตาราม เรียกว่า “พระสมเด็จ” นอกจากนี้มีการสร้างเหรียญคณาจารย์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ ตามกระแสความนิยมแบบตะวันตก ในการสร้างรูปเสมือนจริงที่แพร่หลายขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา (กรมศิลปากร, 2564)

แนวคิดและความเชื่อในการสร้างพระเครื่อง

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า “พระเครื่อง” ได้พัฒนามาจาก “พระพิมพ์” พระเครื่องไม่เพียงแต่มีความสำคัญเฉพาะทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นหลักฐานสำคัญประการหนึ่งในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ที่แสดงถึงวิถีชีวิตของผู้คนแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีแนวคิดและความเชื่อหลากหลาย พัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมของบ้านเมือง โดยสามารถลำดับเป็นแนวคิดและความเชื่อในการจัดสร้างนับตั้งแต่อดีตมา ดังนี้

1. เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์เพื่อสักการบูชา

ในครั้งสมัยพุทธกาล ยังไม่ได้ทำการปั้นพระพุทธรูปหรือพุทธปฏิมากร เพราะเป็นระยะแรกของการเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระธรรมคำสอนหรือพระสุรเสียงอันไพเราะของพระพุทธองค์ในครั้งที่ทรงแสดงธรรมยังคงกรุ่นแว่วอยู่ในห้วงสำนึกของพระอรหันตสาวก ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก ท่านทั้งหลายเหล่านั้นเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการจำหลักธรรมคำสอน จึงทຸ່ມเทกันไปในเรื่องนี้ ประกอบกับมีพระบรมสารีริกธาตุเป็นเครื่องสักการะแทนพระวรกายของพระองค์อยู่แล้ว (เกษมสุข ภมรสถิตย์, 2541) ถ้าไม่สามารถกราบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยกายเนื้อได้ ก็นิยมบูชาตันพระศรีมหาโพธิ์อันเป็นโพธิสถานแห่งการตรัสรู้ธรรม ซึ่งได้รับพุทธาณุญาตว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธองค์ นอกเหนือจากตันพระศรีมหาโพธิ์แล้ว พุทธองค์ได้ตรัสแก่พระอานนท์ว่า สิ่งที่สามารถเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์ได้ คือ พุทธเจดีย์ สามารถสร้างไว้เพื่อการสักการบูชาแทนพระพุทธองค์ซึ่งเจดีย์ในพระพุทธศาสนามีอยู่ 4 ประเภท คือ

1) ธาตุเจดีย์ คือเจดีย์ที่เจ้าเมืองทั้งหลาย สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งได้รับแจก หลังจากถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

2) บริโภคเจดีย์ ในเบื้องต้นได้แก่ สังฆวนิยสถาน (ที.ม. (ไทย) 10/114/132-133) 4 ตำบลที่ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ก่อนจะปรินิพพาน คือ ปาลุมพินีที่ประสูติ โพธิพฤกษ์เมืองพุทธคยาที่ตรัสรู้ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันที่แสดงปฐมเทศนา และกุสินาราสถานที่ปรินิพพาน ต่อมา หลังพุทธปรินิพพาน เมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้ว พุทธบริษัทบางคน ได้สร้างพระสถูปบรรจุพระอังคาร (ถ่าน) ที่ถวายพระเพลิง สถูปนี้ก็จัดเป็นบริโภคเจดีย์เช่นกัน

3) ธรรมเจดีย์ คือ เจดีย์ที่บรรจุคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในเบื้องต้น สันนิษฐานว่าเป็น พุทธาณูญาติที่จะอำนวยความสะดวกให้พุทธบริษัทที่ไม่มีโอกาสไปกราบไว้ธาตุเจดีย์ หรือบริโศกเจดีย์ เมื่อเป็น เช่นนี้ จะจารึกคัมภีร์ เขียนพระพุทธรูปแล้วประดิษฐานไว้ในที่ที่เหมาะสมเพื่อเป็นที่บูชาสักการะก็ได้

4) อุเทสิกเจดีย์ คือ สิ่งที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า ในตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานยังไม่นาน อุเทสิกเจดีย์ที่นิยมสร้างกันคือ พุทธบัลลังก์ (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสร้างไว้ที่วัดราชบูรณะ, 2564) จากนั้นไม่นาน เมื่อชาวกรีกเลื่อมใสพระพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในแคว้นคันธาระ (อินเดียตอนเหนือ) แต่ยังติด

วัฒนธรรมเดิมของตนอยู่ คือ การสร้างรูปสักการะจึงคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้น ต่อมาภายหลังพระพุทธรูปได้รับความนิยมจึงมีความสำคัญต่อชาวพุทธมากขึ้นเรื่อยๆ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปนานแล้ว แต่เมื่อเห็นพระพุทธรูปก็รู้สึกมีความสุขเหมือนอยู่ใกล้ชิดท่าน พระพุทธรูปและพระพิมพ์จึงอยู่ในฐานะเป็น “อุเทสิกเจดีย์” ที่สำคัญ (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2556) ความนิยมในการสร้างเพื่อระลึกถึงพระองค์จึงมีมาโดยตลอด

2. เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา

เมื่อพระพุทธศาสนาเถรวาทจากศรีลังกาได้เข้ามาในสุวรรณภูมิ จึงเริ่มมีความเชื่อเรื่องปัญจอันตรธาน หมายถึง ความเสื่อมสิ้นห่าประการ หมายถึงความสูญไปเสื่อมไปแห่งพระพุทธศาสนา มีอยู่ 5 ประการคือ 1) ปริยัตติอันตรธาน 2) ปฏิบัติอันตรธาน 3) ปฏิเวธอันตรธาน 4) ลิงคอันตรธาน 5) ธาตุอันตรธาน (พระเกรียงไกร สุทมน, 2553) โดยมีความเชื่อว่า พุทธกาลปัจจุบันมีอายุจำกัดได้ห้าพันปีก็จะถูกทำลายจึงพากันสร้างเอาไว้คราวละมากๆ และมักฝังดินเอาไว้ ในภายภาคหน้าต่อให้เกิดมหาอุทกภัยที่สามารถพัดพาเอาวัตถุต่างๆ ในพระศาสนา เป็นต้นว่า โบสถ์ วิหาร คัมภีร์และของอื่นๆ ไปหมด หากมีการขุดพบพระพิมพ์ก็จะได้เห็นพุทธรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชวนให้รำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณว่า ท่านได้เคยเผยแผ่โปรดสัตว์ในโลกนี้ นักโบราณคดีในยุคนี้ก็จะสามารถสืบค้นร่องรอยความเจริญของพระพุทธศาสนาและฟื้นฟูกลับมาได้ในอนาคต (ยอช เซเดส์, 2513)

3. เป็นพุทธานุชา สร้างบุญกุศลให้ตนเองและอุทิศให้ผู้อื่น

มีความเชื่อว่า การสร้างรูปพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพุทธศาสนาเป็นเหตุแห่งกุศลทำให้ได้บุญไปเกิดบนสวรรค์ มีหลักฐานในศิลาจารึกในสมัยอยุธยาว่า การสร้างพระพิมพ์บรรจุไว้ตามเจดีย์ วิหาร และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนาเป็นการสร้างบุญกุศล (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) จึงเกิดการสร้างพระพิมพ์คราวละเป็นจำนวนมาก นับพันนับหมื่นองค์ หรือสร้างถึงจำนวน 84000 องค์เท่ากับจำนวนข้อธรรมในพระไตรปิฎก สำหรับถวายเป็นพุทธานุชาสร้างบุญกุศลสำหรับตนและอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ ตามความเชื่อที่ว่า “มนุษย์เมื่อตายไปจะต้องเดินทางไปสู่ภพภูมิอื่น การมีพระติดตัวไปย่อมนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลทั้งช่วยปกป้องคุ้มครองภัยอันตรายต่างๆ ดังนั้นจึงมักปรากฏพบโครงกระดูกอยู่ร่วมกับพระตามกรุต่างๆ และด้วยความเชื่อนี้เองนำมาซึ่งประเพณีให้พระภิกษุนำหน้าผู้ตายเวลาต้องการเคลื่อนย้าย” (วิเชียร แสนมี, 2559)

จากการศึกษางานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนา เพื่อการสร้างสรรค์พระพุทธรูปปฏิมากรรมร่วมสมัย” ของทิพวรรณ (2556) พบว่า ทางล้านนามีคัมภีร์สำคัญ คือ ปัญญาสาตก ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่พระเถระและนักปราชญ์ชาวเชียงใหม่รจนาเป็นภาษาบาลี ในระหว่างปี พ.ศ. 2000 – 2200 มีชาตกบางเรื่องได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูป แม้มีขนาดเล็กเท่าเมล็ดถั่วหรือพันธุ์ฝักกาด ก็จะได้รับผลบุญ มีความสุขในเมืองมนุษย์และโลกสวรรค์จนถึงเข้าสู่นิพพาน และการสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุต่างกัน จะได้รับผลบุญต่างกันไป อาทิ สร้างพระพุทธรูปด้วยดินหรือด้วยปูนจะได้เป็นเศรษฐี เสวยผลบุญ 5 กัป สร้างพระพุทธรูปด้วยดีบุกหรือตะกั่ว จะได้เป็นเทวดา เนื้อหาในคัมภีร์ล้วนส่งเสริมแนวคิดเรื่องการสร้างรูปพระพุทธรูปเป็นเครื่องค้ำชูศานาย่อมได้รับอานิสงส์มาก ประเพณีนิยมในการสร้างพระอย่างวิจิตรบรรจงจึงถูกสร้างสรรค์สืบทอดกันมา เพื่อให้คนที่มาพบภายหลังได้รู้ว่า ดินแดนแถบนี้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองงดงามทั้งผู้คนและศิลปกรรม เป็นการกระตุ้นเตือนใจผู้คนหันมาสนใจศึกษาพระพุทธศาสนากันมากขึ้น

4. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

ในช่วงสถานการณ์บ้านเมืองเริ่มเกิดศึกสงครามระหว่างกัน ผู้คนต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับเป็นเครื่องป้องกันภัยจากข้าศึกศัตรูจึงเกิดพัฒนาการสร้างพระพิมพ์ใช้ในลักษณะเดียวกันกับเครื่องรางของขลัง ด้วยนับถือว่าพระพุทธรูปเป็นศาสดาเอกในโลก ประกอบด้วยบุญญาภิธานเป็นอันมาก บรรดาคณาจารย์ผู้ทรงคุณธรรมถึงพร้อมด้วยวิทยาพุทธาคมต่างๆ จึงได้พากันสร้างพระปฏิมาองค์เล็กๆ ขึ้นเพื่อขอพระบารมีและพุทธานุภาพแห่งองค์พระปฏิมานั้น ตลบ้นดาลให้นครมีความกล้าหาญ ไม่กลัวตาย และช่วยคุ้มครองชีวิตให้ปราศจากภัยอันตราย มีวิธีการสร้างเป็นพิเศษ ในการคัดสรรวัสดุวัสดุสารตลอดจนวิธีการบรรจุพุทธาคมลงในพระพิมพ์ เพื่อให้เกิดพุทธานุภาพตามประสงค์ จากการศึกษางานวิจัยเรื่องพระเครื่องในกองทัพสมัยอยุธยา (ธนุรักษ์ ธรรมพิทักษ์, 2555) พบว่า ในสมัยอยุธยาหลังเสียกรุงครั้งที่ 1 เป็นจุดเริ่มต้นของตำนานการสร้างพระพิมพ์ที่มีอำนาจพุทธคุณ เสมือนเครื่องรางของขลังมาใช้สร้างขวัญกำลังใจให้กับกองทัพและพสกนิกร พระพุทธรูปศาสนาในสมัยอยุธยาช่วงนั้นจึงมีได้เน้นที่สาระธรรมเพื่อความหลุดพ้นมากนัก แต่ให้ความสำคัญทางพุทธศาสนาแบบขอมที่มีแต่เดิมผสมกับพราหมณ์ทำพิธีพุทธาภิเษกพระพิมพ์ให้เป็นวัตถุมงคลที่มีพุทธานุภาพปกป้องคุ้มครองภัยและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชนในยุคนั้น ซึ่งพระเครื่องที่สร้างไว้ใช้ในยามศึกสงครามยุคนั้น ล้วนมีชื่อเสียงพุทธคุณทางด้านอยู่อย่างคงกระพัน แคล้วคลาดปลอดภัย ได้แก่ 1) พระยอดธง ใช้ประดับบนยอดธงของกองทัพเพื่อขวัญกำลังใจ 2) พระชัยวัฒน์ ใช้ประดิษฐานบนเรือพระที่นั่งขณะเสด็จโดยทางชลมารคหรือประดิษฐานบนหลังช้างพระที่นั่ง 3) พระนางพญา พระขุนแผน พระกริ่งคลองตะเคียน ใช้แจกจ่ายให้กับเหล่าขุนพลนักรบเข้าสู่สมรภูมิ เป็นต้น

เมื่อจบศึกสงครามแล้วก็จะนำพระเครื่องเหล่านั้นไปบรรจุไว้ในเจดีย์ เพื่ออุทิศบุญให้กับผู้เสียชีวิตจากศึกสงคราม หรือใส่ให้ฝังไว้ใต้โบสถ์ วิหาร มีนักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่า สมัยนั้นยังไม่นิยมนำพระเข้าบ้าน จึงนำไปฝังไว้ตามวัดต่างๆ จนกระทั่งมีการแตกกรุง หรือชาวบ้านมาขุดเจอตามที่เป็นข่าว แล้วจึงมาตั้งชื่อเรียกพระเครื่องแต่ละพิมพ์กันในภายหลังนี้เอง เช่น พระนางพญา กรุวัดนางพญา พระขุนแผน กรุบ้านกร่าง (วัลลภ ธรรมบันดาล, 2558)

5. เป็นขวัญและกำลังใจให้ประชาชน

Peter Jackson (2016) นักวิชาการชาวออสเตรเลีย ให้ข้อสังเกตว่า นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ซึ่งอยู่ในยุครัตนโกสินทร์ อิทธิพลเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีส่วนส่งเสริมทัศนคติทางจิตวิญญาณ และทางศาสนาของเมืองไทย มองเห็นอย่างชัดเจนว่านำไปใช้เพื่อความสำเร็จ ความมั่งคั่งและความเจริญรุ่งเรืองมาสู่เศรษฐกิจที่กำลังขยายตัวของประเทศไทย และยังสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในระบอบอำนาจการปกครอง ซึ่งแสดงให้เห็นการมีส่วนร่วมของชนชั้นสูง นักการเมือง ชนชั้นปกครอง และราชวงศ์ของไทยในรูปแบบของพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมนี้ได้ถูกรวมเข้ากับโครงการของรัฐภายใต้การอุปถัมภ์ของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการ และมีนัยสำคัญทางการเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ คือ สถาบันหลักที่ยึดเหนี่ยวของคนไทยในยุคนั้น พระเครื่องถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างชาตินิยมจึงเป็นเหตุให้มีพิธีพุทธาภิเษกพระเครื่องครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ชาติไทย โดยให้ประชาชนได้เข้าบูชา เช่น พระ 25 พุทธศตวรรษ พระสมเด็จจิตรลดาหรือพระกำลังแผ่นดินรวมถึง พระกริ่ง ภ.ป.ร. เป็นต้น จนเกิด กระแสนิยมการแสวงหาพระเครื่องมาไว้ติดตัวกันเรื่อยมา บางรุ่นกลายเป็นของหายาก มีคุณค่าทางใจ กระทั่งกลายมาเป็นของสะสมกันมากขึ้น

6. เป็นการดึงดูดความสนใจของประชาชนให้เข้าวัดทำบุญ

ย้อนกลับไปในยุคสงครามอินโดจีน พ.ศ. 2483-2484 มีพระเกจิอาจารย์ชื่อดังอยู่ 4 รูป นิยมเรียกผูกติดกัน “จาด-จง-คง-อี” ได้รับนิมนต์ร่วมปลุกเสกพระเครื่องรวมถึงเครื่องรางของขลังต่างๆ ในพิธีใหญ่ที่ทางการจัดขึ้น อาทิ ผ้าประเจียด, เสื้อยันต์ และที่มีชื่อเสียงอย่างยิ่งคือ พระพุทธชินราชอินโดจีน ฯลฯ สำหรับมอบให้ทหารที่ออกรบ และด้วยความศักดิ์สิทธิ์จากพุทธาคมของพระอาจารย์ ทำให้ทหารไทยที่ไปรบแล้วคลาด ปลอดภัย จนถึงขั้นคงกระพันชาตรี ขนาดถูกยิงล้มลงไปยังลุกขึ้นสู้กับข้าศึกต่อไปได้ จนถูกขนานนามว่า “ทหารผี” มีลูกศิษย์เลื่อมใสศรัทธามากมาย วัดถุมงคลของท่านเป็นที่ต้องการอย่างมาก (ไพศาล บัณณาม, 2558) ประชาชนต่างหลั่งไหลเข้าวัดที่มีพระเกจิอาจารย์ดัง เพื่อฝากตัวเป็นศิษย์และหาวัตถุมงคลของท่านไว้ประจำกาย ในยุคหลังต่อมาก็ได้มีเกจิอาจารย์ดังเกิดขึ้นอีกหลายรูป ประชาชนต่างหลั่งไหลกันไปวัดเพื่อเข้าบูชาวัตถุมงคล ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการทำบุญ ทำทาน มีกระแสเงินสะพัดในระบบเศรษฐกิจ

จากเหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นได้ว่า เกจิอาจารย์และพระเครื่องนั้นมีส่วนในการดึงดูดศรัทธาประชาชนให้เข้าวัด เกิดการทำทานตามหลักบุญกิริยาวัตถุ และวัดยังคงเป็นที่พึ่งทางใจให้กับประชาชนมาโดยตลอด

7. เป็นความสุนทรีย์มีคุณค่าต่อใจ

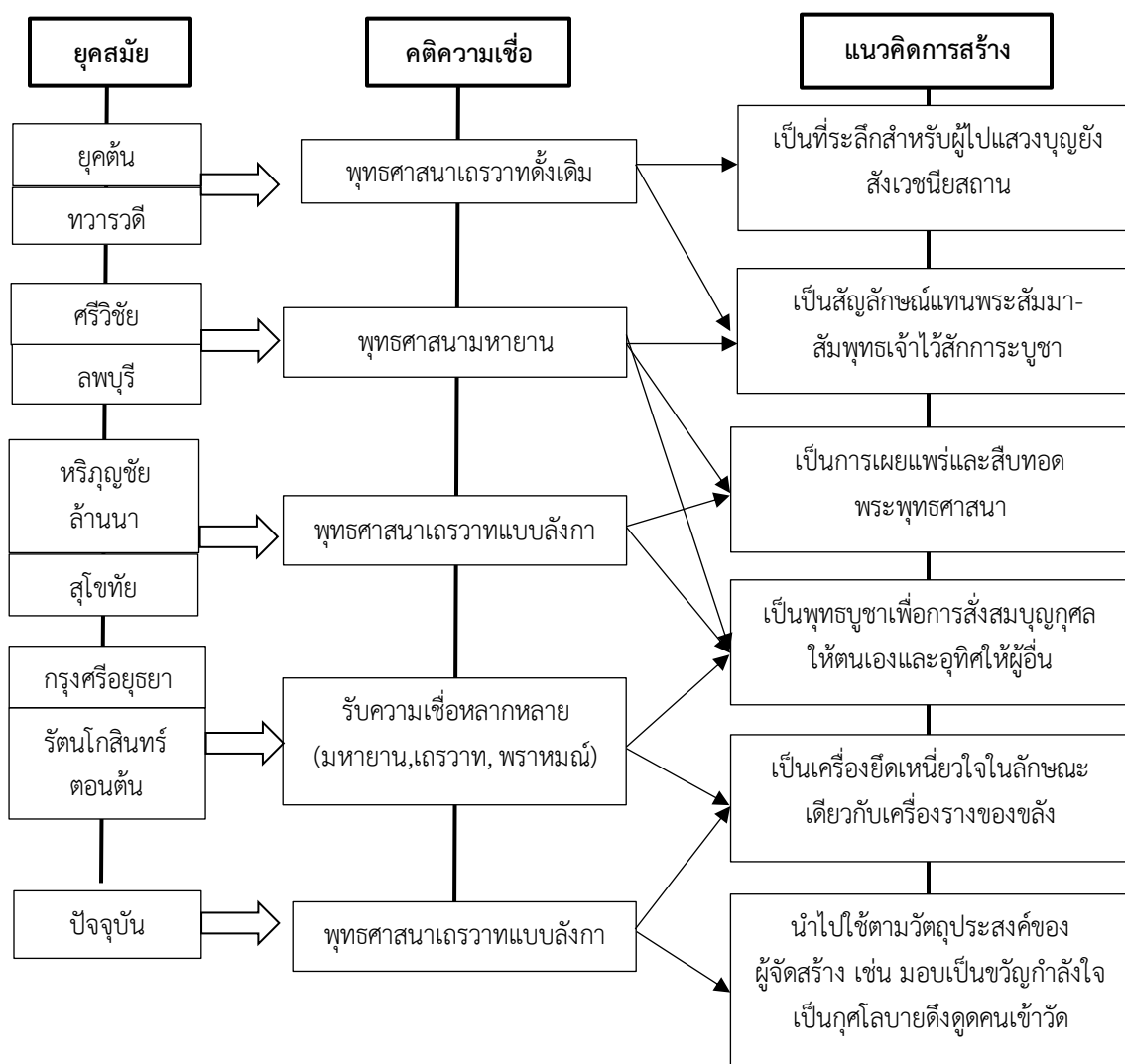
ในมุมมองของ Jade Daisy Tran (2010) แสดงให้เห็นว่า การสะสมพระเครื่อง ถือเป็นการปฏิบัติที่เป็นที่ยอมรับในวัฒนธรรมไทยร่วมสมัย เพราะเชื่อว่าวัตถุมงคลมีพุทธคุณ สมใส่เพื่อสุขภาพและโชคลาภ กระทั่งมีการสร้างพระเครื่องที่หลากหลายรูปแบบที่สวยงาม และมีการสร้างพระเครื่องในรูปแบบ “พระประจำวันเกิด” ซึ่งจำลองเหตุการณ์ในพุทธประวัติมาสร้างเป็นพระพุทธรูปปางต่างๆ ประจำทั้งเจ็ดวัน เพื่อให้ชาวพุทธได้ระลึกนึกถึงพระอิริยาบถต่างๆ ของพระพุทธองค์ ผ่านทางพระเครื่องที่สร้างขึ้น จากวัสดุที่หลากหลายรวมถึงไปถึงอัญมณีที่มีค่า เพื่อให้สามารถสวมใส่ในลักษณะของเครื่องประดับ และสุขภาพสตรีก็สามารถแขวนพระเครื่องได้ด้วย นอกจากนี้ ยังมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการสร้างในลักษณะของเหรียญคณาจารย์ (พระเกจิอาจารย์) เพื่อให้ศิษยานุศิษย์ได้เก็บไว้ประจำกาย และได้ระลึกถึงครูบาอาจารย์ที่ตนเคารพศรัทธา

ความงามของพระเครื่อง นอกจากจะสามารถมองเห็นจากภายนอกแล้วยังสามารถสื่อถึงพุทธจริยาตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา เกิดความสุนทรีย์ในการชมกระทั่งกลายมาเป็นของสะสมที่มีมูลค่ามาก

ผู้เขียนพบว่า พระเครื่องมีพัฒนาการแนวคิดในการจัดสร้างเรื่อยมาทุกยุคสมัยตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่ยังคงถ่ายทอดความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาผ่านผลงานทางพุทธศิลป์จนถึงปัจจุบัน พระเครื่องยังคงเป็นวัตถุทางศาสนาที่ทรงคุณค่าต่อจิตใจของพุทธศาสนิกชนตลอดกาล

บทสรุป

พระเครื่องเป็นวัตถุทางพระพุทธศาสนาถือกำเนิดมาจากพระพิมพ์ ในประเทศอินเดีย เมื่อพระพุทธศาสนาได้ขยายมายังสุวรรณภูมิ ประเพณีการสร้างพระพิมพ์ก็เป็นที่นิยม และมีรูปแบบที่เปลี่ยนไปตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น เราสามารถลำดับแนวคิดและความเชื่อในการสร้างพระเครื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน สรุปดังในภาพที่ 1

ภาพที่ 8 ยุคสมัย คติความเชื่อ และแนวคิดการสร้างพระเครื่อง

กล่าวสรุปได้ว่า แนวคิดและความเชื่อในการสร้างพระเครื่องมีอยู่ 4 ด้านหลัก คือ 1) ยุคแรกสร้างเป็นที่ระลึกในการจาริกแสวงบุญที่สังเวชนียสถานและเป็นการสักการะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2) ยุคต่อมาเป็นการเผยแพร่และสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา บำเพ็ญกุศลส่วนตน และอุทิศกุศลแก่ผู้อื่น 3) ยุคเกิดภัยพิบัติทั้งจากภัยสงคราม โรคภัยระบาด ความยากจน เศรษฐกิจฝืดเคือง ชาวบ้านเกิดความทุกข์ทั้งกายและใจต่างแสวงหาที่พึ่ง จึงเกิดแนวคิดการสร้างเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในลักษณะเดียวกับเครื่องรางของขลัง แนวคิดนี้จะเริ่มมีการปลุกเสก เวทย์มนต์ คาถาอาคม บรรจุลงในพระเครื่อง เพื่อหวังผลทางด้านพุทธคุณ และ 4) ยุคปัจจุบัน สร้างเพื่อนำไปใช้ตามวัตถุประสงค์ของผู้สร้าง เช่น สร้างเป็นพระของขวัญมอบให้แก่ผู้บริจาคทรัพย์ในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาไว้ระลึกนึกถึงบุญ หรือสร้างเป็นรูปเคารพของพระเกจิอาจารย์ที่ประชาชนเลื่อมใสศรัทธา ไว้สำหรับนำไปสักการบูชา มีรูปแบบการสร้างทั้งตามหลากหลายจนกลายเป็นเครื่องประดับ นำมาสู่การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ พระเครื่องจึงกลายเป็นของสะสมที่มีคุณค่าสูงต่อจิตใจและมูลค่าสูงขึ้นตามกาลเวลา

ในทัศนะของผู้เขียนมีความเห็นว่า การสร้างพระเครื่องไม่ใช่สิ่งมกมาย หรือทำให้พระพุทธศาสนาตกต่ำ การสร้างพระเครื่องด้วยมูลเหตุใดก็ตาม พุทธรูปของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมไปปรากฏสู่สายตาชาวโลกซึ่งอาจจะสามารถดึงดูดศรัทธาให้ผู้ที่ยังไม่รู้จักพระพุทธศาสนาเกิดความสนใจและเริ่มศึกษาพระธรรมคำสอนของพระองค์ท่าน การสร้างพระเครื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน ไม่เพียงแต่ช่วยในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมและจิตใจมาทุกยุคสมัย การพบพระเครื่องติดกายเป็นกุศโลบายให้คนรุ่นหลังได้ตรึงระลึกถึงสิ่งที่ประเสริฐที่สุดในภพสาม คือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ดังสติผู้คนให้ดำเนินชีวิตอยู่ในครรลองแห่งธรรมตามรอยพระบรมศาสดาเพื่อสู่หนทางพระนิพพานในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2564). พระพิมพ์: พระเครื่องเมืองไทย. นครปฐม: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- เกษมสุข ภูมิสถิตย์. (2541). พระพุทธรูป หรือรูปแห่งพุทธ. กรุงเทพมหานคร: บ้านมธุระ.
- จิตร บัวบุศย์. (2514). ประวัติย่อพระพิมพ์ในประเทศไทย. พระนคร: อัมพลพิทยา.
- ทิพวรรณ ทังมั่งมี. (2556). ภูมิปัญญาการสร้างพระพุทธรูปเกสรดอกไม้ในล้านนาเพื่อการสร้างสรรค์พระพุทธรูปปฏิมากรรมสมัย. คุชฌินิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- ธนุทธิ์ ธรรมพิทักษ์. (2555). พระเครื่องในกองทัพไทยสมัยอยุธยา. วารสารศิลปกรรมสาร มหาวิทยาลัยกรุงเทพ. 7(1). 21-28.
- พระเกรียงไกร สุทนต์. (2553). การศึกษาวิเคราะห์ปัญจอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ถิ่นกลาง กรุงเทพฯ. (2565). พระพิมพ์ดินดิบ. แหล่งที่มา <https://finearts.go.th/talangmuseum/view/12009-พระพิมพ์ดินดิบ>. สืบค้นเมื่อ 20 มิ.ย. 2565.
- ไพศาล ปันงาม. (2558). สืบยอดพระเกจิแห่งสงครามอินโดจีน. แหล่งที่มา <https://www.komchadluek.net/amulet/216961>. สืบค้นเมื่อ 13 ก.ค. 2565.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยอช เซเดส์. (2513). ตำนานพระพิมพ์. พระนคร: รุ่งเรืองธรรม.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2556). มรดก 1,000 ปี เก้าที่สุดในสยาม. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพลส.
- วัลลภ ธรรมบันดาล. (2558). ตำนานพระนางพญา. แหล่งที่มา <https://www.gotoknow.org/posts/587815>. สืบค้นเมื่อ 15 พ.ค. 2565.
- วิเชียร แสนมี. (2559). พัฒนาการในการสร้างพระเครื่องในภาคอีสาน. มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์. 33(2). 72-88.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2537). พระเครื่องในเมืองสยาม. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2564). ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์. กรุงเทพมหานคร: ไทยควอลิตี้บุ๊คส์.
- อภิรักษ์ จันตะนี. (2559). เศรษฐกิจพระเครื่องเมืองไทย. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. 10(1). 94-105.

- Jade Daisy Tran. (2010). **Charming the Image of the Buddha: A Brief Look at the Relationship between Birthdays and the Amulet Collecting Tradition in Thailand.** Historical Master of Art. The Ohio State University.
- Peter A. Jackson. (2016). The Super naturalization of Thai political culture: Thailand's Magical Stamp of Approval at The Nexus of Media, Marketing and State. **Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia.** 31(3). 826-879.
- The metropolitan museum of art, New York. (2022). **Plaque: Seated Buddha in a Temple ca. 9th-10th century.** แหล่งที่มา <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/38129>. Retrieved Aug 9, 2022.